

ความคิดเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ในพุทธปรัชญามหายาน

หลักสำคัญของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน คือหลักแห่งพระโพธิสัตว์ภูมิ ซึ่งเป็นหลักที่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแต่ละนิกายยอมรับนับถือ ทุก ๆ นิกายมีจุดมุ่งหมายโพธิสัตว์ภูมิซึ่งเป็นเหตุให้บังเกิดพุทธภูมิ บุคคลหนึ่งบุคคลใดที่จะบรรลุถึงพุทธภูมิได้ก็ต้องผ่านการบำเพ็ญจริยธรรมแห่งพระโพธิสัตว์มาก่อน เพราะฉะนั้นจึงถือว่าโพธิสัตว์ภูมิเป็นเหตุ พุทธภูมิเป็นผล

มหายานถือว่าพระโพธิสัตว์จะต้องมีความกล้าหาญไม่ระย่อต่อทุกข์ภัยในวัฏสังสาร อาจจะต้องทนทุกข์แทนสรรพสัตว์ได้ แม้ว่าการ เปลื้องทุกข์ให้สรรพสัตว์นั้นจะทำให้ตนเองต้องถูกเผาไหม้ในรกสีกก็อสงไขยก็สปรกก็ตาม สาธุชนผู้มุ่งมั่นต่อพุทธภูมิ ย่อมถือเอาแบบอย่างจากพระโพธิสัตว์องค์สำคัญ ๆ เช่น พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ ซึ่งมีปณิธานว่า "หากยังมีสัตว์ที่ต้องตกทุกข์ได้ยากอยู่ ก็จักไม่ขอปรารถนาบรรลุปุทธภูมิ" หรือพระกษิติครรภ์โพธิสัตว์ซึ่งมีปณิธานว่า "ตราบใดนรกยังไม่สูญ ตราบนั้นไม่ขอบรรลุปุทธภูมิ พระโพธิสัตว์ยอมไม่ละทิ้งแม่แต่สัตว์เพียงตนเดียว ท่านจะต้องเป็นบุคคลสุดท้ายในการบรรลุถึงความตรัสรู้ หลังจากที่ไ้ช่วยชนสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามโสมภังการอันเป็นบ่อแห่งทุกข์นั้นจนสิ้นแล้ว" อาจารย์นาคคารุณจึงได้สรุปคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ไว้เป็น โสลกคาถาว่า

"พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีนพพิทาแก่กล้าต่อสังสารวัฏ แต่ก็เป็นผู้หันทักตร์เข้าหาสังสารวัฏ"

"พระโพธิสัตว์ มีศรัทธา ปสาทะ ยินดีต่อพระนิรวาณ แต่ก็เป็นผู้หันทปณฐางค์ให้แก่พระนิรวาณ"

"พระโพธิสัตว์ สมควรต่อการกลัวสรรพหกิเลส แต่ก็ไม่ควรละกิเลสเสียให้สิ้น¹

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2519), หน้า 11

คัมภีร์โยคอาจารย์กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญกรรมยอมเป็นผู้รู้จักถึงสรรพ
กรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง แต่ก็จะต้องไม่เป็นผู้ควบคุมขั้นขบขันพินิจพินาน จะต้อง
ทำการไปรคสัตว์ต่อไปอีก แม้ถึงจะมีกิเลสส่วนน้อยเหลืออยู่ในจิตของตนก็ตาม
พระโพธิสัตว์ยอมถือเอามหากรุณาเป็นจุดหมายสูงสุดเสมอ¹

ความหมายของ โพธิสัตว์ในมหายาน

โพธิสัตว์ในมหายาน หมายถึงบุคคลผู้ซึ่งบำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุถึงความ เป็น
พระพุทธเจ้า หรือหมายถึงบุคคลที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต โพธิสัตว์จะเป็นบุคคล
ผู้บำเพ็ญหรือดำเนินชีวิตอยู่ในแนวทางของความคิดเรื่องศูนย์ตา เป็นบุคคลที่ไต่ตัดความ
เกี่ยวข้อง ตัดความผูกพัน มีความปรารถนาละสิ่งต่าง ๆ ที่ทำความเกาะเกี่ยวด้วย
ทุก ๆ กรณี โพธิสัตว์จะเป็นผู้รักเพื่อนที่แฉะ บอกกล่าว สรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจาก
ภพภูมิที่เป็นโทษ เป็นภัย เป็นพิษ กับชีวิต โดยการชี้แจงให้บุคคลเหล่านั้นได้เห็นว่า ทางใด
เป็นทางที่นำไปสู่ความหลุดพ้นที่เป็นอมตะ โพธิสัตว์จึง เป็นผู้บอกทางให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย
ดำเนินชีวิตอยู่ในแนวทางที่ตรงาม เป็นผู้ตั้งปณิธานมุ่งช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้เข้าถึงความ
หลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายาน

ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์เป็นแกนกลางที่สำคัญ เป็นจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนา
ฝ่ายมหายาน พระโพธิสัตว์จะเป็นที่พึ่งของบุคคลทั้งหลาย เป็นสิ่งที่เคารพบูชาของ
ศาสนิกผู้เลื่อมใส พระโพธิสัตว์จะมีหน้าที่ที่สำคัญในการช่วยเหลือดูแลชาวโลกให้พ้นจาก
ทุกข์ ประสบความสุขในชีวิตในที่สุดพระโพธิสัตว์ก็ได้กลายเป็นเหล่าเทพเจ้าผู้สถิตอยู่ใน
สวรรค์

ความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์เกี่ยวกับการ เป็นผู้ช่วยเหลือผู้อื่น สละตนเองเพื่อ
ผู้อื่น ได้เกิดขึ้นเนื่องจากในสมัยนั้นระบบวัดได้มีการทำงานที่ซับซ้อน ทำความยุ่งยาก

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12

² ในสมัยก่อนกำเนิดนิกายมหายาน ราวพุทธศตวรรษที่ 6 - 7

ลำบากใหญ่ที่สนใจเลื่อมใสในศาสนา จึงได้มีการต่อต้านระบบวัชชีน ได้เกิดความคิดใหม่ว่า การที่บุคคลจะสามารถถึงความหลุดพ้นได้ไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องออกบวชเสมอไป ผู้ที่เป็นคฤหัสถ์ก็สามารถที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ได้ สามารถที่จะมีความมุ่งหมายพระโพธิญาณอันสูงสุดได้ ได้มีความเชื่อว่าการบำเพ็ญตนให้เป็นพระโพธิสัตว์นั้นสามารถที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน คือประโยชน์ส่วนรวมกับสังคม และประโยชน์ส่วนตน คือตัวเองไปไต่พร้อม ๆ กัน

ในความคิดพุทธศาสนมหายาน ได้มีทัศนะต่อการเป็นพระอรหันต์ว่าทำได้หาเพื่อประโยชน์ตนเองเป็นใหญ่ ส่วนพระโพธิสัตว์นั้นเป็นการทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่นเป็นส่วนใหญ่ พุทธศาสนมหายานเป็นลักษณะการบรรลุด้วยการพิจารณาออกจากตนเอง เป็นส่วนใหญ่ มีความเชื่อว่า ถ้าหากบุคคลใดพิจารณาแก่ความเมตตา กรุณาออกไปด้วยความคิดว้า สัตว์ทั้งหลายในโลกนี้เป็นผู้เหมือนกับตน คือตกอยู่ในความทุกข์ ก็จะสามารถปลดปล่อย อุตตา ตัวตนออกไป ความคิดเกี่ยวกับการช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละเพื่อผู้อื่น เป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้เกิดความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ได้เด่นชัด ดังนั้นเรื่องพระโพธิสัตว์จึงมีจุดสำคัญในเรื่องความกรุณา การช่วยเหลือเกื้อกูล เสียสละเพื่อผู้อื่น มหายานเชื่อว่าทุกคนมีความเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ในตัวเองอยู่แล้ว

ความมุ่งหมายของการเป็นพระโพธิสัตว์ในมหายาน มี 2 ประการ¹ คือ

- 1 การเข้าถึงความเป็นพระพุทธเจ้า หรือการเข้าใจเรื่องศูนยตา
- 2 ความกรุณา ได้แก่การช่วยเหลือเกื้อกูล เสียสละเพื่อผู้อื่น

ประเภทและลักษณะของพระโพธิสัตว์

- 1 แบ่งตามระยะเวลาของการบำเพ็ญธรรมบารมี มี 2 ระดับ
  - ก ผู้ที่บำเพ็ญธรรมมานาน จนมีอำนาจสูง
  - ข ผู้ที่เพิ่งเริ่มบำเพ็ญธรรม ประพฤติธรรมต่าง ๆ เพื่อความเป็นโพธิสัตว์

¹ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ใน คัมภีร์ เถรวาทและคัมภีร์มหายาน", หน้า 140

- 2 แบ่งตามฐานะบทบาทหรือสภาพ มี 2 ประเภท
 ก คฤหัสถ์โพธิสัตว์ โพธิสัตว์ที่เป็นคฤหัสถ์อยู่ตามบ้านเรือน
 ข บรรพชิตโพธิสัตว์ โพธิสัตว์ที่เป็นนักบวชอยู่ประจำวัด

3 พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ ลักษณะที่เป็นบุคคลาธิษฐานของคุณธรรมต่าง ๆ เช่น ปรีชาญาณ กรุณา โพธิสัตว์ประเภทนี้จะมีลักษณะเหมือนเทพเจ้าผู้ประทับอยู่บนสวรรค์ อยู่ในพุทธเกษตร พระโพธิสัตว์มหาสัตว์จะมีหน้าที่คอยเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือชาวโลก เป็นผู้ติดต่อระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ เป็นผู้รักษาศาสนาของพระพุทธเจ้าต่าง ๆ ที่ไต่เสด็จลงมาอุบัติในโลกมนุษย์ พระโพธิสัตว์มหาสัตว์ จึงเป็นเสมือนเทพเจ้าชั้นผู้ใหญ่ซึ่งมีหน้าที่การทำงานแยกเป็นพิเศษจากพระพุทธเจ้าทั่วไป ที่บางองค์ไต่ลงมาอุบัติในโลกมนุษย์ และบางองค์เป็นสัมโลกกายในสวรรค์

เอช คายาล โคสรูปว่า "ความกรุณา ซึ่งหมายถึง ความสงสาร ความเอื้อเอ็นดู ความเอื้ออาทร ความรัก กับบุคคลาธิษฐานของความกรุณา คือ พระอวโลกิเตศวรนั้น เป็นสิ่งที่ไต่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นจุดหมายสุดท้ายและเป็นที่รวมของพุทธศาสนamahayan"¹

ขั้นตอนของการเป็นพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายาน

แกนหลักของขั้นตอนการเป็นพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายาน คือเรื่องจิตโตศปาถ หรือปรัชนิชาน การได้รับพยากรณ์ และการบำเพ็ญคุณความดีต่าง ๆ เพื่อสามารถบรรลุผลตามที่ไต่ตั้งจิตปรัชนิชานไว้

มหายานถือว่า ทุกคนมีความเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ในตนเอง สิ่งแรกที่จะต้องค้นให้พบคือ ความตั้งใจที่จะเป็นพระพุทธเจ้า การตั้งจิตนี้จะไม่มุ่งไปสู่จุดหมายอื่นนอกจาก อนุตตรสัมมาสัมโพธิ ในการตั้งปรัชนิชานจะเน้นเรื่องการช่วยเหลือผู้อื่นหรือความกรุณา การได้รับพยากรณ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะบ่งบอกให้ทราบว่า พระโพธิสัตว์พระองค์นั้น

¹ H. Dayal , The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature (Delhi : Sundarlal Jain, 1975), p. 46.

โคปรรุดถึงบรมชั้นสูง มีความสามารถที่จะเป็นผู้ช่วยเหลือผู้อื่นได้อย่างแน่นอน ส่วนในเรื่องการบำเพ็ญคุณความดีต่าง ๆ นั้น พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญโพธิปักขิยธรรมก่อน แล้วจึงบำเพ็ญบารมี 6 บารมี 10 ในภายหลัง

สังฆกรรมปุณทริกสูตร วิมลเกียรตินิเทศสูตร ได้กล่าวว่า โพธิจิตโตตปาท จะเป็นขั้นแรกของการเป็นพระโพธิสัตว์ โศทร จะเป็นช่วงที่บุคคลได้บำเพ็ญบุญกุศล ตามสมควรแก่การเป็นอุบาสก ส่วนอธิมุกติเป็นช่วงระยะเวลาที่บุคคลนั้นมีความเมตตา กรุณาต่อผู้อื่น เมื่อความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่น หรือความกรุณา มั่นคง จริงจัง แก่กล้าขึ้น ก็จะได้ถึงขั้นตัดสินใจ เป็นพระพุทธรเจ้า

แต่บางคัมภีร์จะกล่าวว่า การมีศรัทธา การกราบไหว้บูชา มีความจงรักภักดีต่อพระพุทธรเจ้า เป็นขั้นตอนของพระโพธิสัตว์

บางคัมภีร์ได้กล่าวว่า การเข้าใกล้พุทธเกษมศร ด้วยการบูชาพระอมิตาภะ โดยการสวดภาวนา การตั้งปณิธานที่จะไปเกิดในพุทธเกษมศร การเข้าสมาธิ คือการเข้าสู่ปราสาทของพระอมิตาภะ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พระโพธิสัตว์ในมหายานจะเริ่มตั้งแต่การปฏิบัติตนของบุคคลโดยการบำเพ็ญบุญกุศล ประพฤติพรหมจรรย์ คือดำเนินชีวิตแบบโพธิสัตว์จรรยา ซึ่งจะเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตในศาสนา โดยแสดงจุดมุ่งหมายของศาสนา คือ ปัญญา และกรุณาเป็นจุดสำคัญ

โพธิสัตว์จรรยาในคัมภีร์มหายาน จะมีความคิดที่สำคัญอยู่ 4 ประการด้วยกัน คือ

- 1 การมีศรัทธา มีความเชื่อมั่นในศาสนา
- 2 การตั้งจิตไปสู่ อุตฺตร สัมมาโพธิ
- 3 การตั้งปณิธาน หรือประกาศความตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น
- 4 การบำเพ็ญธรรม เพื่อให้ตนเองมีอำนาจ ความสามารถที่จะปฏิบัติได้ตามความตั้งใจที่ได้ประกาศออกไป¹

¹ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน", หน้า 174

คัมภีร์โพธิจิตโตคปาทศาสตร์ ไต่กล่าวถึงคุณสมบัติ 10 ประการของบุคคล
ผู้ของการจะทำให้เกิด จิตโตคปาท¹ ไว้ดังนี้คือ

- 1 คบเพื่อนที่เป็นกัลยาณมิตร
- 2 บูชาพระพุทธเจ้า
- 3 บำเพ็ญกุศลมูล
- 4 คนหาธรรมอันประณีต
- 5 เป็นผู้มิใ้เบื่อกวนอยู่เสมอ
- 6 ออกทนต่อทุกขเวทนา
- 7 มีเมตตา กรุณา
- 8 มีจิตเดิมที่ราบเรียบ
- 9 มีศรัทธามหาธาน
- 10 ใ้หาพุทธปรัชญา

นอกจากนี้ยังไต่กล่าวถึง คุณสมบัติอีก 4 ประการ คือ

- 1 ระลึกถึงพระพุทธเจ้า
- 2 พิจารณาเห็นโทษในกาม
- 3 มีความเมตตาต่อสรรพสัตว์
- 4 คนหาอนุตรผล

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะเกิดโพธิจิตโตคปาท จะต้องมีศรัทธาในการกระทำความดี
ดำรงตนอยู่ในกุศลมูล มีนิสัยเมตตา กรุณา และสนใจศึกษาพระธรรมคำสั่งสอน

สุขาวคิวยุสสุตร ไต่กล่าวว่า การบูชาพระพุทธเจ้าและการตั้งอยู่ในกุศลมูล
ทำให้บุคคลมีจิตใจมุ่งสู่โพธิได้

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 185

ความคิดของคัมภีร์มหายานรุ่นหลัง สรุปได้ว่าการมีศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ เป็นคุณสมบัติขั้นต้นของผู้ที่ต้องการจะบรรลุโพธิญาณ

มหายานกล่าวว่า โพธิจิตโตตปาท ไซ้ในความหมายที่สูงส่ง เพราะถือว่า โพธิจิตโตตปาท เป็นการเกิดความคิดที่จะสละตนเองช่วยเหลือผู้อื่น ขอมกล่าวแก่เพื่อน ๆ และในกรณีโพธิเป็นศูนย์กลาง หรือตถาคตที่มีอยู่ในตนเอง บุคคลทุกคนก็ควรที่จะต้องไปหาให้พบสิ่งนี้ โพธิจิต จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นจุดแรกที่จะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างในโพธิสัตตวจรยาเป็นไปได้ และภาวะจิตนี้จะเกิดขึ้นอยู่ทุกเมื่อในการบำเพ็ญกรรมใด ๆ ของพระโพธิสัตว์

ผลจากการเกิดโพธิจิต

- 1 สามารถกันผลแห่งบาปกรรมของพระโพธิสัตว์ในชาติก่อนได้ทั้งหมด
- 2 ผู้มีโพธิจิตจะ อยู่เหนือกฎแห่งกรรม
- 3 โพธิจิตเป็นหนึ่งในกุศลมูลของมหายาน
- 4 โพธิจิตเป็นเหตุให้บุญกุศลเจริญขึ้น
- 5 ผู้ที่ช่วยให้เกิดโพธิจิต ก็ยอมไคนุญด้วย
- 6 โพธิจิตทำให้ได้บัง เกิดดี
- 7 โพธิจิตเป็นความดีที่เหนือความดีทั้งปวง
- 8 โพธิจิตทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ควร เคารพศุภบิดา ครูบาอาจารย์
- 9 โพธิจิตทำให้ผู้นั้นเป็นเนื่อนาบุญ
- 10 ผู้ทำให้โพธิจิต ได้บังเกิด จักมีผล 4 คือ
  - ก อธิษัตตนผละ ความชื่นชมในโพธิที่เกิดแต่ตนเอง
  - ข ปรผละ ความชื่นชมในโพธิที่เกิดแก่ผู้อื่นมีความคิดจะช่วยเหลือผู้อื่น
  - ค เหตุผละ ความชื่นชมในโพธิที่เกิดจากการ สั่ง สมอุปนิสัย
  - ง ประโยคผละ ความชื่นชมในโพธิที่เกิดจากการปฏิบัติ¹

¹H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, p. 61

สรุปแล้ว โภชิจิตเป็นแหล่งก่อกำเนิดความตั้งปวงและมีผลให้ผู้มีโภชิจิต
ได้เป็นผู้ที่ตั้งปวง เป็นแหล่งแห่งความตั้งปวงอย่างยอดเยี่ยมไปด้วย

การตั้งปวงในคัมภีร์มหายาน

พระโพธิสัตว์จะต้องมีมหาปณิธาน 4¹ เมื่อเทียบกับหลักอริยสัจ 4 แล้ว จะเห็น
ได้ว่ามีส่วนคล้ายคลึงกัน ปณิธาน 4 ของมหายานมีดังนี้

1 เราจักโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หมดสิ้น เราจะต้องปลดปล่อยให้พ้นทุกข์
ข้อนี้เทียบด้วยอริยสัจ 4 ในข้อทุกข์สัจจ ซึ่งมีความที่ตอกกำหนดครุ คือเมื่อเรารู้ว่าเราทุกข์
เราก็อ้อมแจ้งให้คนอื่น ๆ ว่า เขาก็มีทุกข์เช่นเดียวกัน แต่พระโพธิสัตว์จะต้องปรารถนา
ความพ้นทุกข์แห่งสรรพสัตว์อีกด้วย

2 เราจะทำลายกิเลสทั้งหลายให้หมดสิ้น เราจะต้องละทิ้งทำลายให้หมด
และปรารถนาที่จะให้สรรพสัตว์ทำลายกิเลสเหล่านั้นด้วย ข้อนี้เทียบด้วยข้อสมุทัย คือ
ค้นหา ซึ่งเราจะต้องละ จะเจริญไม่ได้ ข้างฝ่ายมหายานถือว่านอกจากตัวเราจะทำลาย
กิเลสของเราเองแล้ว จักต้องช่วยแนะนำให้สรรพสัตว์ทำลายกิเลสของเขาด้วย

3 เราต้องศึกษาธรรมทั้งหลายให้เจนจบ เราจักต้องเรียนรู้และทำการ
ศึกษาปฏิบัติ เทียบด้วยมรรค ซึ่งต้องเจริญให้มั่งขึ้น เราจึงจะกำหนดครุทุกข์และสมุทัยได้
และจะตอ้งยังสรรพสัตว์ให้ศึกษาในพระธรรมด้วย

4 เราจะต้องบรรลุพุทธภูมิให้จงได้ เทียบด้วยท่านโรชให้แจ้ง และจะต้อง
ยังสรรพสัตว์ให้บรรลุถึงด้วย เพราะฉะนั้นตามปณิธานทั้ง 4 จะเห็นได้ว่าฝ่ายมหายาน
ต้องการปลดปล่อยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์

ทศกัมมิกสูตร ได้กล่าวถึงปณิธานไว้ 10 ประการ เรียกว่ามหาปณิธาน
พระโพธิสัตว์ผู้ที่จะมีมหาปณิธานทั้ง 10 จะอยู่ในประมุขิตาภูมิ มหาปณิธานทั้ง 10 ได้แก่

¹ อภิรัชย์ โภชิตประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร
การพิมพ์, 2520), หน้า 138-139

- 1 เพื่อตั้งมั่น เคารพบูชาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
- 2 เพื่อรักษาพุทธภาษิต พุทธธรรมทั้งหลาย
- 3 เพื่อเข้าถึงนิรวาณ ควบคู่การประพฤติตามประวัติของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ประทับในคูสิลพิภพจนถึง เข้ามหาปรินิรวาณ
- 4 เพื่อทำให้ภูมิทั้งหลายหมดจด ควบคู่การเกิดจิตโตตปาห
- 5 เพื่อยังให้สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นผู้พร้อมบริบูรณ์ เพื่อให้สัตว์ทั้งปวง เข้าใจพุทธธรรม และเพื่อประคองฐานสัตว์ทั้งหลายในสัมพันธคุณญาณ
- 6 เพื่อให้เข้าใจกับความหลากหลายของโลกธาตุ
- 7 เพื่อนำมาซึ่งความบริสุทธิ์แห่งพุทธเกษตร
- 8 เพื่อยังสัตว์ทั้งหลายให้เข้าถึงมหายาน
- 9 เพื่อปฏิบัติตามโพธิสัตว์จรรยา
- 10 เพื่อกระทำอภิสัมโพธิสัตว์จรรยา มหาชญาณ และอภิษญาให้สำเร็จ¹

ความคิดเด่นชัดในช่วงตั้งปณิธาน จะมี 2 ประการคือ

- 1 ความมุ่งหมายที่จะบรรลุโพธิ ความเป็นพระพุทธเจ้า
- 2 ความตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่น คือความกรุณา

ในมหายานจะต้องกระทำความคิดเด่นชัด 2 ประการนี้ควบคู่กันไป คือมีปัญญา และกรุณา ตลอดระยะเวลาในการบำเพ็ญคุณความดี การช่วยเหลือผู้อื่นหรือความกรุณานั้นจะมีอยู่ 2 ระดับ คือ

- 1 การช่วยเหลือทางวัตถุ พระโพธิสัตว์ยอมกระทำได้ แม้จะเริ่มปฏิบัติ
- 2 การช่วยเหลือให้หลุดพ้น พระโพธิสัตว์จำเป็นต้องมีความรู้มากเพียงพอ ก่อน จึงจะช่วยเหลือผู้อื่นได้

¹ Dbh. pp. 9-10 อ้างในประพจน์ อัสวีรุเหินการ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน", หน้า 230

ในช่วงการตั้งปณิธาน จะประกอบด้วยโพธิจิตโตคปาท การตั้งปณิธานและ การไต่รับพยากรณ์ ซึ่งจะเป็นช่วงแรกของการเป็นพระโพธิสัตว์ ภาวะทั้ง 3 นี้ จะคง ดำเนินไปตลอดเวลาที่บุคคลคนนั้นยังคงเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ดังนั้นความมุ่งหมายที่จะ บรรลุโพธิ ความตั้งใจที่จะคอยช่วยเหลือผู้อื่น และการไต่รับคำรับรองจากพระพุทธเจ้า ย่อมเกิดขึ้นกับผู้ดำรงตนเป็นพระโพธิสัตว์ทุก ๆ ชาติ

การบำเพ็ญบารมีของมหายาน

พระโพธิสัตว์จะต้องผ่านการบำเพ็ญธรรมที่ชื่อว่า โพธิบักขิยธรรม มาก่อนที่จะ ถึงการบำเพ็ญบารมี ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการเป็นพระโพธิสัตว์ บารมีหรือ ปารมิตา จึงเป็นหมวดธรรมสำหรับการเป็นพระโพธิสัตว์โดยเฉพาะ

บารมีในพุทธศาสนา มหายาน ที่ปรากฏในสังฆธรรมปุณฑริกสูตรในชั้นสุดท้าย มี 7 บารมี คือ

- 1 ทานปารมิตา
- 2 ศีลปารมิตา
- 3 กษานติปารมิตา
- 4 วิริยปารมิตา
- 5 ธ्यानปารมิตา
- 6 ปรชญาปารมิตา
- 7 อุपाเยกาศัลยปารมิตา

คัมภีร์มหายานอื่น ๆ กล่าวถึงบารมี 6 ประการ เช่นกัน แต่ในคัมภีร์สมัยหลัง ๆ จำนวนบารมีได้เพิ่มจาก 6 เป็น 7 และในที่สุดก็เป็นบารมี 10 ได้แก่

- 1 ทานปารมิตา
- 2 ศีลปารมิตา
- 3 กษานติปารมิตา
- 4 วิริยปารมิตา
- 5 ธ्यानปารมิตา

- 6 ปรัชญาปารมิตา
- 7 อูบายเกาศัลย ปารมิตา
- 8 บณิธานปารมิตา
- 9 พลปารมิตา
- 10 ชญาณปารมิตา

ในบารมี 10 นั้น บารมี 6 ประการแรกเป็นบารมีหลักที่สำคัญ ส่วนบารมีที่เหลือ 4 ประการหลัง เป็นบารมีเสริม ทั้งนี้เพราะความคิดที่ได้เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการเผยแพร่และการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ฐานะของบารมีในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

บารมีเป็นหมวดกรรมที่สำคัญที่สุดในพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน บารมีมีฐานเหนือกรรมหมวดอื่น ๆ ทั้งปวง เป็นสิ่งที่แยกพระโพธิสัตว์ให้อยู่ในฐานที่สูงเหนือกว่าพระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธ นอกจากนี้บารมียังเป็นการบำเพ็ญกรรมที่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ ในขณะที่ตนเองก็ได้พัฒนาขึ้น

มหายานได้ชี้ให้เห็นว่า คนเป็นเจ้าของความคิดเรื่องการทำเพ็ญบารมีซึ่งเป็นผลมาจากการศึกษา การบำเพ็ญธรรมะของพระพุทธเจ้าก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ และต่อมาได้มีการรวบรวมธรรมต่าง ๆ เป็นหมวดหมู่โดยอาศัยหลักไตรสิกขาประกอบด้วยการบำเพ็ญกรรมในลักขณสูตร¹ และอนุพุทธิกถา โดยแยกออกเป็น 2 แนว คือ

1 บารมี 6 เป็นการเสนอรูปแบบของการบำเพ็ญกรรม โดยการขยายจากไตรสิกขาโดยตรง คือขยายมาจากศีล สมาธิ ปัญญา

2 บารมี 10 ของเถรวาทบาลี เป็นการเสนอประวัติพระพุทธเจ้าหรือชีวิตพระมหามจรีย์ ตั้งแต่ต้นจนปลายอันเป็นประวัติโดยรวมทั้งหมดนับแต่อดีตชาติ

¹ที.ปา. 11/131-170/115-137

บารมีในพุทธศาสนาหมายถึง ไต่เป็นแกนของความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์
บารมีในมหายานก็คือการแสดงชีวิตของพระโพธิสัตว์ด้วยธรรมหรือคุณความดีที่พระองค์
ทรงบำเพ็ญนั่นเอง

การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ของทั้ง 2 นิกาย จะมีลักษณะร่วมกันอยู่
3 ประการ คือ

- 1 เป็นการบำเพ็ญธรรม เป็นระยะเวลาอันยาวนานทั้งมหายานและเถรวาท
- 2 เป็นการบำเพ็ญธรรมเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่นคือ
ทาน ศีล ภาวนา เพื่อทำให้เกิดบุญกุศล เพื่อความสุขของตนเอง
และของโลก
ชยาน ปริชาชา เพื่อเป็นการแสวงหาความหลุดพ้น
วิริยะ เพื่อเป็นกำลังในการบำเพ็ญธรรมะอื่น ๆ ข้างต้น
- 3 เป็นการบำเพ็ญที่เป็นลำดับแต่ตนจนปลาย มีลักษณะเริ่มจากธรรมะที่ง่าย
ที่สุด ไปหาธรรมะที่ยากที่สุด

ลำดับของการบำเพ็ญบารมี

การบำเพ็ญบารมีในมหายาน ต้องเป็นไปตามลำดับ ด้วยเหตุผล 3 ข้อคือ

1 พระโพธิสัตว์ เมื่อไม่สนใจทรัพย์สินสมบัติก็จะสมาทานศีล เมื่อมีศีลก็จะเป็น
ผู้ที่มีความอดทน เมื่อมีความอดทนก็จะมีจิตใจระลึกนึกถึงความเพียร เมื่อมีความเพียร
ก็สามารถทำให้สมาธิเกิดขึ้นได้ และเมื่อใดก็ตามที่จิตเป็นสมาธิ จิตก็สามารถรู้
สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

2 ปารมิตา หรือบารมีที่บำเพ็ญก่อน เป็นธรรมขั้นต่ำที่บำเพ็ญภายหลัง เป็น
ธรรมขั้นสูงกว่า เช่นทานต่ำกว่าศีล ชยานต่ำกว่าปริชาชา

3 ปารมิตาที่บำเพ็ญก่อนจะเป็นของหายาก ที่บำเพ็ญหลังจะเป็นของละเอียด
กว่า ศีลจึงเข้าถึงได้ยากกว่าทาน ปริชาชา จึงเป็นการบำเพ็ญที่ยากที่สุด

ลักษณะการบำเพ็ญบารมีของมหายาน

1 ทานปารมิตา มีลักษณะคล้ายคลึงกับการบำเพ็ญทานบารมีของเถรวาท ที่กล่าวไว้ในอรรถกถาจริยาปิฎก คัมภีร์ธรรมสังเคราะห์¹ ได้กล่าวถึงทานบารมีว่า แบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ

- 1 ชรรมทาน เป็นทานระคับสูงสุดเหนือการให้ทั้งหลาย
- 2 อามิสทาน ไค้แก่วัตถุทาน
- 3 ไมตรีทาน ไค้แก่อภัยทาน

ผู้รับทาน ไค้แก่ ญาติ เพื่อนพ้อง ผู้ต้องการสิ่งของเหล่านั้น คนยากจน คนเจ็บไข้ สมณชีพราหมณ์ ฯลฯ

วัตถุที่ให้ทาน ไค้แก่ ข้าว น้ำ ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย สวนดอกไม้ รวมทั้ง ลูก เมีย ไปจนถึงชีวิตของพระโพธิสัตว์ ยกเว้นวัตถุที่ทำให้หลงใหลเพลิดเพลิน บิคามารคา

วิธีการให้ทาน จะต้องให้ด้วยความสุภาพ เคารพนอบน้อม ยินดีในการทำทาน ไม่โอ้อวดการทำทานของตน ให้ทานแก่คนไม่เลือกหน้า ทั้งมิตรและศัตรู ทั้งผู้ควรรับและไม่ควรรับ ทั้งคนเลวและคนดี

ผลของการให้ทาน คัมภีร์มหายานสูตรตั้งการ กล่าวว่าการให้ทานเป็นการ ตัดความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ถี่เหนียว ปลดปล่อยตนเองจากความมัจฉริยะ ความโลภ เหตุใหญ่ในการทำทานไค้แก่ ความกรุณา

2 ศีลปารมิตา การบำเพ็ญศีลปารมิตา แยกไค้เป็น 3 ประการ คือ

- 1 กุศลกรรมบถ
- 2 ศีลที่บำเพ็ญเมื่อเป็นคฤหิโพธิสัตว์

¹ Dh.s. p.337 อ้างในประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน", หน้า 305

3 คีลที่บำเพ็ญเมื่อเป็นบรรพชิตโพธิสัตว์

กุศลกรรมบถ 10 จะครอบคลุมรายละเอียดเกี่ยวกับความประพฤติทางกาย วาจา และใจ

คีลของคฤหัสถ์โพธิสัตว์ ไคกล่าวถึงการทำทานว่า เป็นการพยายามลดความชั่วร้าย ซึ่งไคแก่ รากะ โทสะ โมหะ โหเบาบางลง คีลของคฤหัสถ์โพธิสัตว์ ในศึกษาสมุจจัย¹ ไคกล่าวไว้ดังนี้

- 1 เป็นผู้ทำทานเพื่อทำลายตัณหา
- 2 ทิ้งละ อนุสัย ปฏิฆะ และไม่วันไหวค้ายโลกธรรม 8
- 3 แสวงหาสิ่งประเทืองใจด้วยความชอบ ประกอบสัมมาอาชีพะ
- 4 เป็นผู้เว้นจากการทำให้เกิดความสังเเล แกนุคคัลลผู้ปรารถนาจะออกบวช มุ่งสู่นิรวาณ เว้นจากการไม่เชื่อกรรม การขัดขวางการบวชของลูกเมีย และญาติเพราะความรักหรือความโลภ ไม่เป็นผู้ปฏิเสธพระสัทธรรมและ เว้นจากการรังเกียจสมณพราหมณ์
- 5 เว้นจากการเสพเครื่องทองของเมา การเี่ยวกลางคืน การบันเทิงโศคะ
- 6 เว้นจากการประพฤตินิคในกาม พอใจในภรรยา แต่ขณะเมื่ออยู่กับภรรยา ของตนต้องคิดหนีออกจากกาม ถือว่าภรรยาเป็นเครื่องกั้นไม่ให้บำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา
- 7 ไม่ลุ่มหลงในทรัพย์สมบัติ พยายามบริจาคทรัพย์ เพื่อขจัดความโลภ
- 8 ละประโยชน์ตน เพื่อประโยชน์ผู้อื่น
- 9 บูชาพระสถูปต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดโพธิจิตโตศปาถ
- 10 รักษาศีล 5 เป็นเวลา 1 ปี จนถึง 3 ปี ด้วยการนึกไม่เกิดในสุชาวดี
- 11 รักษากุศลกรรมบถ 10
- 12 ศึกษาพระธรรมคำสั่งสอน

¹N.Dutt, Aspects of Mahayana Buddhism and Its Relation to Hinayana. (London : Luzac & Co., 1930), pp. 297-299.

3 กษานติปารมิตา ผู้บำเพ็ญกษานติปารมิตา จะต้องบำเพ็ญความอดทน อดกลั้นในกรณีต่าง ๆ เป็นพื้นฐานสำคัญ ในอันที่จะทำให้จิตเป็นสมาธิ หรือสามารถ บำเพ็ญชยานปารมิตาได้ กษานติปารมิตาแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

- 1 ชรรมนิษยานกษานติ คือการยอมรับความจริงของสภาวะด้วยปัญญา
- 2 ทุกขาชีวาสนากษานติ คืออดกลั้นต่อความทุกข์ที่เกิดขึ้นในตน
- 3 ปโรปการชรรมกษานติ คืออดทนในการที่จะประกอบกิจการ ช่วยเหลือผู้อื่น

ชรรมนิษยานกษานติ ถือว่าเป็นกษานติอย่างสูงสุด เพราะต้องใช้ญาณทัศนะ อันถูกต้อง จึงจะสามารถมองเห็นชรรมะต่าง ๆ ตามความเป็นจริงได้ พระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญกษานติประเภทนี้จะต้องศึกษาชรรมะอย่างละเอียดละออ อันจะเป็นแนวทาง ก่อให้เกิดความเลื่อมใสในพระคุณของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ จะเป็นผู้สามารถ ธุระธุผลในทุกสิ่งทุกอย่าง

ชรรมนิษยานกษานติ แบ่งแยกออกเป็น 3 ประเภท คือ

- 1 โมชนะนุกกษานติ พระโพธิสัตว์ได้ฟังคำสอนจากผู้นั้นแล้วได้ยอมรับคำสอนนั้น
- 2 อานูโลมกิกษานติ พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญตนตามคำสั่งสอนนั้น
- 3 อนุตมัตติกชรรมกษานติ พระโพธิสัตว์เกิดชญาณ ความรู้แจ้งในชรรม และยอมรับว่าชรรมทั้งหลายมิได้มีการอุบัติขึ้น

4 วิริยปารมิตา วิริยะ คือความเพียร ความมีพลังที่จะบำเพ็ญชรรม เพื่อให้บรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า เป็นปารมิตาที่สำคัญในอันที่จะก่อให้เกิดพลัง ในการบำเพ็ญชรรมของพระโพธิสัตว์ ถือเป็นชรรมรากฐานที่สำคัญ จนสามารถกล่าว ได้ว่า ที่ใดมีวิริยะที่นั่นก็มีโพธิ วิริยะเป็นประธานของชรรมอันเป็นกุศลทั้งหลายของ พุทธการชรรม

วิริยปารมิตา ทำให้เกิดการเรียกพระโพธิสัตว์เป็นวிரบุษ เพราะถือว่าเป็นผู้มีควมวิริยะ อุตสาหะ วิริยะ มี 3 ประการ ได้แก่

- 1 สัมมาหวิริยะ คือความเพียรแรกเริ่ม
- 2 ประโยคหวิริยะ คือความเพียรในการบำเพ็ญธรรม ปฏิบัติคุณความดี
- 3 บริณิษฐาหวิริยะ คือความเพียรที่นำไปสู่ความสูงสุด ความสำเร็จ

เอช คายัล ได้รวบรวมความคิดเรื่อง วิริยปารมิตา ไว้เป็น 3 ประการ¹ คือ

1 ความเพียรในการบำเพ็ญความดี พระโพธิสัตว์เป็นผู้ตั้งพระทัยมั่น ในอันที่จะไม่ประพฤตินทางชั่วร้าย ไม่พอใจต่อคุณความดีที่ทำได้เพียงเล็กน้อย แต่ตั้งพระทัย จะทำความดีให้มากเท่ากับพระโพธิสัตว์ในอดีตมีความพากเพียรพยายามที่จะทำความดี อยู่เป็นนิจ

2 ความเพียรในการศึกษา คำว่าศึกษาในที่นี้ หมายถึง ไตรสิกขา คือ สิล สมาธิ ปัญญา และการหาความรู้อื่น ๆ ที่เป็นศิลปศาสตร์ พระโพธิสัตว์ต้องเป็นผู้ แยกฉานในคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้แก่วิชาทางด้านพุทธศาสนา ตรรกศาสตร์ ไวยากรณ์ แพทย์ศาสตร์ และศิลปหัตถกรรม วิชาเหล่านี้จะช่วยพระโพธิสัตว์ให้สามารถ ที่จะกลบใจคนให้มายอมรับนับถือพุทธศาสนา เช่นสามารถรักษาผู้ป่วยได้ สามารถช่วยเหลือผู้อื่นทางวัตถุได้ พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญศึกษาวิริยะจะต้องตั้งใจศึกษาไม่ย่อท้อ และ เล่าเรียนอย่างมีสมาธิเพื่อที่จะให้เกิดความรอบรู้อันถึงกาล

3 ความเพียรในการกระทำเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ผู้บำเพ็ญธรรมขั้นนี้จะเป็น ผู้มุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือผู้อื่นมากขึ้น จะช่วยเหลือจนกระทั่งสามารถลุล่วงสำเร็จลงได้ จะไม่กระทำการสิ่งใด ๆ แบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ จะเป็นผู้ที่ไม่เกรงกลัวยอต่ออุปสรรค และภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นผู้ที่เห็นผู้อื่นเสมอตน และเห็นแก่ผู้อื่นก่อนตนเอง นั่นคือเห็น ประโยชน์ผู้อื่นเหนือประโยชน์ส่วนตัว จะเป็นผู้ที่มีความต้องการที่จะช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ แม้สิ่งนั้นจะยากเย็นเพียงไร พระโพธิสัตว์ผู้มีความเพียรถึงกาลย่อมสามารถบำเพ็ญธรรมะ โดยไม่เหน็ดเหนื่อย มีความสุขในการที่จะบำเพ็ญธรรมะเหล่านั้น จึงทำให้พระโพธิสัตว์ เป็นผู้มีพลังในอันที่จะกระทำความดีอยู่เสมอ แตกต่างจากคัมภีร์เดิมที่หมายถึงเพียง

¹H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit

การกระทำความเพียร เพื่อเผากิเลสแก่เดียว

5 ชยานปารมิตา ชยานคือการตั้งมั่นของจิต สภาพที่ยังจิตให้ทรงไว้ บุคคลจะบำเพ็ญชยานปารมิตาได้ ก็ต่อเมื่อได้ละบ้านเรือนของตนแล้ว นับเป็นการแยก พระโพธิสัตว์ออกจากสังคมา เป็นการบำเพ็ญสมาธิต่าง ๆ เพื่อขจัดกิเลส เพื่อให้ได้ บรรลุถึงสภาพความเป็นจริง เอช คายัล ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญ ชยานปารมิตา เป็น 3 ขั้นตอน¹ ด้วยกัน คือ

1. ขั้นเตรียมตัวเพื่อบำเพ็ญ ผู้บำเพ็ญต้องออกบวช แสวงหาความวิเวก เจริญพรหมวิหาร 4 พิจารณาภังขณ 10

2. ขั้นบำเพ็ญชยาน ได้แก่รูปชยาน 4 อรูปชยาน 4 และ นิโรธสมาบัติ

3. ขั้นบำเพ็ญชยานในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายในมหายาน เช่น วัชรโรปา รัตนมูทรา ประทีปะ เทโชวตี วลา ซึ่งเป็นหนทางไปสู่ความหลุดพ้น รวมทั้งทำให้มีฤทธิ์อำนาจได้ เช่นเหาะเหินได้ ช่วยบุคคลเรือแตกได้ ทำให้เป็นหนุ่ม อยู่เสมอ ฯลฯ

ชยานหรือสมาธิในมหายาน เป็นการบำเพ็ญเพียรทางจิตอันเป็นหลักใหญ่ของ พุทธศาสนา

6 ปรัชญาปารมิตา ปรัชญา หมายถึงปัญญา ได้แก่ความรู้อย่างยอดเยี่ยม เป็นความรู้ที่ลึกซึ้งอันจะก่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงได้

ความรู้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังคัมภีร์ธรรมสังเคราะห์กล่าวไว้ดังนี้

1. สุตมัย	ปัญญาสำเร็จด้วยการฟัง
2. จินตมัย	ปัญญาสำเร็จด้วยการคิด พิจารณาไตรตรอง
3. ภาวนามัย	ปัญญาสำเร็จด้วยการ เจริญให้มากขึ้น

มหายานจะเน้นความหมายของปรัชญาว่า คือ ศูนย์ตา หรือตถตา

ปรัชญาของโยคจาร จะหมายถึงความรู้ต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่ความรู้สูงสุด คือ ความรู้ที่รูว่าบุคคลและธรรมเป็นของปราศจากตน รูสรรพการและสรรพอรรถ เขาใจถึง ลักษณะของสรรพสิ่ง รูอุบายหรือวิธีการที่จะนำสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ รูวิทยา รูวิทยา เป็นต้น

ปรัชญามาชยมิถะ จะหมายถึงศูนย์ตา การบำเพ็ญปรัชญาปารมิตาคือการ พยายามทำตนให้อยู่ในความคิดเรื่อง ศูนย์ตา การบำเพ็ญทานปารมิตาหากปราศจาก ปรัชญาปารมิตา ก็จะทำให้มีการติดยึดในระหว่างการบำเพ็ญ การที่จะบำเพ็ญทานปารมิตา ให้ถูกต้อง พระโพธิสัตว์จะต้องคิดว่าผู้ให้ก็ดี ผู้รับก็ดี หาได้มีอยู่อย่างแท้จริงไม่ พระโพธิสัตว์จะต้องคว้าวว่า บุคคลสิ่งใดต่าง ๆ ก็ดีที่พระองค์ได้พบได้กระทำ ล้วนเป็น มายา ไม่มีลักษณะจริงแท้ ไม่เป็นจริงทั้งสิ้น

ปารมิตาที่กล่าวมาข้างต้น 6 อย่างนั้นจะเป็นปารมิตาหลักหรือบารมีหลักของ มหายาน ส่วนปารมิตาอีก 4 จะมีลักษณะเสริม เป็นลักษณะคุณสมบัติมากกว่าจะเป็นการ บำเพ็ญความดี ไค้แก่

7 อุปายเกาศัลยะ การเป็นผู้ฉลาดในการจัดการเรื่องราวต่าง ๆ รวมทั้ง ความรู้ที่แตกฉาน เพื่อพระโพธิสัตว์จะได้มีความสามารถที่จะขับอกแนะนำสั่งสอนชาวโลก ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ความคิด สติปัญญาแตกต่างกันออกไป ให้เขาเหล่านั้นสามารถเข้าถึง ธรรม สามารถรู้แจ้งถึงความจริงได้ การที่บุคคลจะเป็นผู้สามารถสั่งสอนได้เช่นนั้น จึงจำต้องมีอุปายโกศล อันประกอบด้วย

- 1 สังคหัตถุ ไค้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา สมานัตตา
- 2 ปฏิสัมภทา ไค้แก่ ความมีปัญญาแตกฉานในอรรถ ธรรม นิรุกติ และปฏิภาณ
- 3 ชารณี ไค้แก่ มนต์ที่ใช้ท่องบนคัมภีร์ พระโพธิสัตว์ผู้เทศนาสั่งสอน ผู้อื่นให้เป็นผู้ปราศจากภัยอันตราย ชารณีจะเป็นสิ่งคอยคุ้มภัย พระโพธิสัตว์ให้ปลอดภัย

พระโพธิสัตว์ที่จะสามารถเทศนาสั่งสอนบุคคลอื่นให้ได้บรรลุจุดหมายตามที่ประสงค์ได้ จะต้องมีความประพฤติที่จะเข้ากับผู้อื่นได้ นั่นคือมีธรรมสังคหวัตถุ มีความสามารถแตกฉานมีปัญญา นั่นคือมีธรรมปฏิสัมภิทา และจะต้องมีมณฑปป้องกันภัยหรือคุ้มครองให้รอดพ้นภัยพิบัติต่าง ๆ นั่นคือมีชารมณี

8 ปณิธาน คือการที่พระโพธิสัตว์มีความตั้งใจมั่นที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งความตั้งใจมั่นหรือปณิธานนี้จะปรากฏอยู่ทุกขั้นตอนของการบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์

9 พละ คือกำลังต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ที่ไคทรง สะสมให้เกิดขึ้น แยกได้เป็น 2 อย่างคือ¹ จินตามัยพละ และภาวนามัยพละ จินตามัยพละ ได้แก่กำลังแห่งความเข้าใจในธรรมตามเหตุผล ภาวนามัยพละได้แก่กำลังแห่งความเข้าใจตามที่บำเพ็ญอบรมมา อาศัยพละทั้ง 2 นี้ สามารถยังให้บรรดาบารมีที่บำเพ็ญมาปรากฏต่อเนื่องกัน พระสูตรมหายานบางแห่งอธิบายว่า พลปรามิตา ได้แก่การที่บุคคลพึงพระสังฆกรรม แล้วมีโยนิโสมนสิการ สามารถบรรลุธรรมได้

10 ขุณฺหาณ หรือ ญาณ ได้แก่ความรู้อย่างยิ่งที่เป็นของพระโพธิสัตว์ มีความหมายท่านองเดียวกันกับปรัชญาปรามิตา

การบำเพ็ญปรามิตา 4 ประการหลัง เป็นการเพิ่มคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ให้เสมอกับคุณสมบัติของพระพุทธเจ้า

ระคัมภการบําเพ็ญบารมี

ในคัมภีร์มหายานมีปรากฏในคัมภีร์สังการวตารสูตร ในคัมภีร์ธรรมสังเคราะห์ได้แบ่งระคัมภการบําเพ็ญบารมีไว้ ดังนี้

ทานปรามิตา ธรรมทานเป็นการบําเพ็ญขั้นสูงสุด เพราะแสดงจุดมุ่งหมายหรือหน้าที่ในอันที่จะนำสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังสารวัฏ ร่องลงไปได้แก่อกัษยาน ซึ่งแสดงจุดมุ่งหมายคือ ความกรุณา ร่องลงไปที่อีกก็ได้แก่ อามิสทาน ซึ่งแสดงความเอื้อเพื่อ

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ปรัชญามหายาน, หน้า 9

ทอผู้น และขจัดความยึดถือตัวตน

กษานติปารมิตา ชรรมนิษยานกษานติ จะเป็นกษานติขั้นสูงสุด เพราะเกิดได้ ด้วยปัญญาเห็นยอมรับสภาพธรรม เป็นเรื่องของปัญญาโดยตรง ทอมาได้แก่ การออกทน ทุกข์ที่เกิดในตนเอง และการออกทนทุกข์ที่เกิดขึ้นเมื่อช่วยเหลือผู้อื่น

ผลของการบำเพ็ญธรรม

คัมภีร์มหายานหลายคัมภีร์ได้กล่าวถึงเรื่องภูมิ ภาวะจิตซึ่งเป็นผลจากการ บำเพ็ญธรรม ได้แก่ ทศภูมิ กุสุมิต โภชิตตวภูมิ ลังการตารุตระ มหายานสูตราสังการ ซึ่งแยกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

- 1 กลุ่มมาชยนิค ได้แก่ ทศภูมิ กุสุมิต ปรัชญาปารมิตา
- 2 กลุ่มโยคาวจร ได้แก่ โภชิตตวภูมิ ลังการตารุตระ

กลุ่มมาชยนิค การบำเพ็ญธรรมในแต่ละภูมิจะเน้นไปในทางศูนย์กลางใน ทศภูมิ กุสุมิต¹ ได้แสดงความคิดเรื่องภูมิได้อย่างแจ่มแจ้งที่สุด เป็นการกล่าวถึง เรื่องภูมิที่เป็นระบบมากที่สุดในบรรดาคัมภีร์มหายานทั้งหลาย

ทศภูมิ กุสุมิต ได้กล่าวถึง โภชิตตวภูมิ 10 ภูมิ คือ ประมุทิตา วิมลตา ประภาควี อรรจิมตี สุหุรชยา อภิมุชิตี หุริงคณา อจลา สารุมตี และ ชรรมเมฆา

1 ประมุทิตาภูมิ พระโภชิตตวจะบังเกิดความชื่นชม ภาคภูมิใจ² เมื่อได้ เห็นว่าตนเองเป็นผู้ใกล้ชิดโพธิ และเป็นผู้ทำประโยชน์เพื่อสรรพสัตว์ให้สำเร็จ เป็น การเริ่มต้นความคิดของพระโภชิตตวโดยตรง คือมีจุดมุ่งหมายที่โพธิคือ ปัญญาและกรุณา

ชรรมที่ปฏิบัติ คือโพชิตโตทปาท ได้แก่การกระทำใจให้มุ่งไปสู่พระอนุตตร สัมมาโพธิ และมุ่งจะช่วยเหลือผู้อื่น การมุ่งที่จะมีคุณธรรมของพระคุณเจ้า เป็นเหตุให้ เกิดการตั้งมหาปณิธาน 10 บุคคลนั้นก็ใค้ชื่อว่า พันจากปุถุชน เป็นพระโภชิตตวในขั้นต้น

¹H. Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, p. 284

²ibid. p. 284

ธรรมที่เป็นแกนกลางได้แก่ ทานปารมิตา โพธิปักขิยธรรมเป็นผู้ที่ได้พบ พระพุทธเจ้า ได้บูชาลักษณะพระพุทธรูปทั้งหลาย ทำกฐินคือ ภาวะของจิตใหม่บริสุทธิ์ด้วย ทวิธา กรุณา ไมตรี ฯลฯ บำเพ็ญสังคหวัตถุโดยเฉพาะ ทาน กระทำมณสิการใน พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ พระโพธิสัตว์ ปารมิตา ฯลฯ เป็นผู้พิจารณา พุทธธรรมว่าเป็นสิ่งของสิ่งหนึ่ง แจ่มแจ้ง สงบ เป็นศุภยตา ปราศจากนิमित

ลักษณะของพระโพธิสัตว์ จะพ้นจากคนธรรมดา ไม่ไปเกิดในภูมิชั้นต่ำ เป็นที่พึ่งของสรรพสัตว์อยู่ในพุทธวงศ์ ได้รับเกียรติอย่างสูงเป็นผู้เที่ยงต่อโพธิ์ บำเพ็ญ กุศลด้วยการบริจาค เพื่อขจัดความมีเจตริยะของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

2 วิมลภูมิ พระโพธิสัตว์เป็นผู้บริสุทธิ์ ปราศจากมลทินแห่งความเป็นผู้ หุนหัน และความคิดของหินยาน¹

ธรรมที่บำเพ็ญ คือ จิตตาศัย 10 หมายถึง แนวโน้มที่ดีของจิต ได้แก่ มีความตรง อ่อนโยน ชยันในการงาน ชุมตนเองได้สงบ คีงาม ไม่คดโกง ไม่เพ่งแต่ใจ สูงส่ง และเป็นมหาตมะ

ธรรมะหลัก ได้แก่ ศีลปารมิตา ธรรมะอื่น ๆ ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10 พยายามทำจิตให้มุ่งต่อประโยชน์สุข ไมตรี ความเอื้อเอ็นดู ความรัก ความอนุเคราะห์ อารักขา สม่่าเสมอ เป็นอาจารย์ และทำจิตที่เป็นศาสดาเพื่อสอนผู้อื่น มีสังคหวัตถุ 4

ลักษณะพระโพธิสัตว์ เป็นผู้ตั้งบุคคลอื่น ชี้นะแนวทางให้บุคคลอยู่ใน กุศลกรรมบถ 10 เพื่อความบริสุทธิ์แห่งศีลของสรรพสัตว์

3 ประภาวิภูมิ พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีรัศมีแสงสว่าง เป็นผู้ส่องรัศมีแห่ง พระสัทธรรมไปสู่หมู่มสัตว์²

ธรรมที่บำเพ็ญ คือ มณสิการในทศจิตตาศัยอีก 10 ประการ ได้แก่ นำจิตให้ บริสุทธิ์ตั้งมั่น แยกตนจากโลก จากระาคะ มั่นคง มีความพยายามสูงส่ง และทำจิตให้ มีลักษณะมหาตมะ

¹ibid. p. 286

²ibid. p. 286

ธรรมที่เป็นหลัก คือ กษานติปารมิตา หรือขันติบารมี ธรรมอื่น ๆ ได้แก่ การพิจารณาความเป็นไปของสังขารตามความเป็นจริงว่าเป็น อนัตตา ทุกข์ อภินิสา เจริญจิตที่ประกอบด้วย พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาไปในที่ทั้งปวง บำเพ็ญสังคหวัตถุ 4 โดยเฉพาะอหัตถจริยา การทำตนให้เกิดประโยชน์ พระโพธิสัตว์ บำเพ็ญฌานสมาบัติ และสมาธิ รวมทั้งอุทิศตนศึกษาพระบรมวินัย

ลักษณะพระโพธิสัตว์ คือได้ อภิญญา 5 ได้แก่ อิทธิวิธี ทิพยโสต เจโตปริยญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ทิพยจักขุ เป็นผู้มีมีความเกะเกี้ยวหรือข้องเกี่ยวในกาม รูปและภพอย่างบางเบาและสามารถถอนทิฏฐิโคทมค พระโพธิสัตว์ในภุมินี จะเปรียบเหมือนพระอินทร์ เพราะจะเป็นผู้ ผู้สอน แนะนำแนวทางให้สรรพสัตว์พ้นจาก กามราคะ

4 อรวิชัยภูมิ พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีรัศมีรุ่งเรือง เพราะโพธิปักขิยธรรม ที่ถูกโพล่งขึ้นแผดฉายดุจไฟ¹

ธรรมที่บำเพ็ญ คือ การไตร่ตรองพิจารณาธรรม 10 ประการ ได้แก่ พิจารณา สัตวชาติ โลกชาติ ธรรมชาติ อากาศชาติ วิญญาณชาติ กามชาติ รูปชาติ อารูပ္ยชาติ เป็นต้น

ธรรมหลัก ได้แก่ วิริยปารมิตา หรือวิริยะบารมี โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ขจัดความคิดเรื่องอัตตาได้อย่างหมดสิ้น บำเพ็ญสังคหวัตถุ โดยเฉพาะสมานัตตา พยายามให้มีความเพียรที่ยอคยั้งในอันที่จะสั่งสอนผู้อื่น

ลักษณะของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในภุมินีจะสามารถถอนสักกายทิฏฐิ โคทมค เป็นผู้มีใจอ่อนโยน และเต็มไปด้วยความกรุณา จะออกบรพชาในพระศาสนา การที่พระโพธิสัตว์ออกบรพชาในภุมินี ก็เพื่อเป็นการเตรียมตัวเข้าบำเพ็ญชยานปารมิตา ซึ่งเป็นกิจในฝ่ายบรพชิต

¹ibid. p. 287

5 สุทรขยาภูมิ พระโพธิสัตว์ กระทำกิจที่ทำได้ยากได้ 2 ประการ¹ คือ

1 เป็นผู้สั่งสอนชาวโลก

2 เป็นผู้ป้องกันจิตของตนเอง ไม่ให้แก้ออกกัฏฐ์ด้วยการระคนกับหมู่มืดัวหรือของเกี่ยวกับผู้อื่น เมื่อทำได้แล้วก็ถือว่าบรรลุมิที่ชนะได้ยาก

ธรรมที่ปฏิบัติ พระโพธิสัตว์ต้องเข้าใจธรรมชาติของพระพุทธรูปเจ้า ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต มีจิตที่บริสุทธิ์และสมาธิเสมอ มีความเข้าใจใน คีล จิต มรรค ความรู้ในการละ การบำเพ็ญอันสูงสุดคือ บำเพ็ญโพธิปักขิยธรรมทั้งปวง และสิ้นสุดลงด้วยการมีจิตที่บริสุทธิ์และสงบ

ธรรมที่เป็นแก่นในการบำเพ็ญคือ ขยานปารมิตา มีความเข้าใจในอริยสัจ 4 มีความเข้าใจว่าความจริงมีอยู่ 2 ประการคือ จริงโดยสมมติ กับความจริงแท้ บำเพ็ญธรรมสังคหัตถุทุกข้อ โพธิปักขิยธรรมทุกหมวด ภาวเรียนศิลปศาสตร์ทางโลกและมีความเชี่ยวชาญในศาสตร์เหล่านั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลาย

ลักษณะของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในภูมินี้จะสามารถสั่งสอนผู้อื่นได้เข้าใจในเรื่อง อริยสัจ 4 คือ ในเรื่องทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

6 อุภิมุขีภูมิ พระโพธิสัตว์เป็นผู้มุ่งไปสู่ หรือเผชิญหน้ากับสังสารวัฏและพระนิพพาน ด้วยการบำเพ็ญปรัชญาปารมิตา²

ธรรมที่ปฏิบัติ ธรรมเบื้องต้นคือ มีความเข้าใจในความเสมอของธรรม 10 ประการ คือ ธรรมทั้งปวงเป็นของไม่มีนิमित ไม่มีลักษณะ ไม่มีการเกิดขึ้น ไม่มีการทำให้เกิด เป็นของแยกจากกัน ไม่มีต้น ไม่มีปลาย พ้นจากการอธิบาย ไม่อาจแสดงได้ เป็นมายา เหมือนฝัน เหมือนเสียงสะท้อน เหมือนเงาพระจันทร์ ที่ปรากฏในธารน้ำ ธรรมเบื้องต้นเหล่านี้เป็นลักษณะของศูนยตาทั้งสิ้น

ธรรมที่เป็นแก่นคือ ปรัชญาปารมิตา หรือปัญญาบารมี ธรรมอื่น ๆ ได้แก่ ศูนยตา คือการพิจารณาให้เห็นว่า โลกธาตุเป็นมายา อวิชชาเป็นต้นเหตุของความทุกข์

¹ ibid. p. 288

² ibid. p. 289

มีความเข้าใจในปฏิจสุมบาท ตามที่ควรจะเห็น คือทุกทุกอย่างไม่มีต้นกำเนิด ไม่มีนิมิต ฯลฯ เป็นต้น

ลักษณะโพธิสัตว์ จะไม่กลับไปเป็นพระอรหันต์ หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า จะเป็นผู้มีมหากรุณาแห่งสรรพสัตว์ เพราะได้เข้าใจปรัชญาปารมิตา เป็นผู้ได้อานุโลมณิกษานติ คือ ความสามารถเข้าใจธรรมทั้งปวง และสามารถทบทวนได้โดยไม่ติดขัด แต่ยังไม่ได้รับอนุตตติกธรรมกษานติ คือความรู้แจ้งในธรรม

7 หุยังคามุณี พระโพธิสัตว์ไปถึงได้ด้วยพุทธยาน¹

ธรรมที่บำเพ็ญคือ ธรรมเบื้องต้น 10 ประการ ได้แก่ ศูนย์ตา เช่นการมีใจเป็นสมาธิในศูนย์ตา การมีความคิดว่าธรรมทั้งปวงเป็นสิ่งไม่มีตัวตน ไม่มีอยู่ เป็นต้น

ธรรมที่เป็นหลัก ได้แก่ อุปายเกาศลยปารมิตา บำเพ็ญปารมิตาครบ 10 รวมทั้งมี สังคัตถุ 4 อธิษฐาน 4 โพธิปักขิยธรรม 37 และโพชฌงค์ 7 เป็นผู้เข้าใจ การสั่งสอนหมู่สัตว์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เข้าใจในโลกธาตุ เข้าใจในพุทธเกษตร เข้าใจว่าธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา เข้าใจในเรื่องรูปกาย ธรรมกายของพระพุทธเจ้า จะเห็นได้ว่า เป็นการรวบรวมธรรมทั้งหมด เข้ามาอยู่ในภูมินี้

ลักษณะโพธิสัตว์ เป็นผู้ไม่ข้องด้วยกิเลสทั้งปวง แต่ก็ยังไม่ปราศจากกิเลส เพราะยังมีความต้องการ ตถาคตชญาณ หรือการเป็นพระพุทธเจ้า ยังมีความปรารถนา ที่ยังไม่บริสุทธ์อยู่ แต่เป็นผู้ก้าวลงสู่สัพพัญญุตญาณ ถ้าพระโพธิสัตว์ในภูมินี้จะต้องการ หลุดพ้นก็สามารถที่จะกระทำได้ แต่เนื่องจากยังคงอยู่ในสภาพพระโพธิสัตว์ จึงยังไม่หลุดพ้น เป็นผู้มีกายกรรม มโนกรรม และวจีกรรมบริสุทธ์ เป็นผู้นำสัตว์ทั้งหลายให้ก้าวไปสู่ความเที่ยงตอณิรวาณ มีลักษณะเหมือนพระอรหันต์ ซึ่งพ้นจากอาสวกิเลสแล้ว

8 อจลาภูมि พระโพธิสัตว์เป็นผู้ไม่หวั่นไหวด้วยความคิดทั้ง 2 ด้าน คือ ความคิดว่ามีเหตุ กับความคิดว่า ไม่มีเหตุ²

¹ibid. p. 289

²ibid. p. 290

ธรรมที่บำเพ็ญ เป็นผู้ที่มีมรรคอันบริสุทธิ์ด้วยปัญญา และอุปายโกศล มีความ
 ยุกตในมหาปนิธาน มีความมุ่งมั่นในพระพุทธเจ้า ถึงพร้อมด้วยกุศลมูล มีอริยาศัยบริสุทธิ์
 เป็นผู้ประกอบด้วย มหากุศลและความเอื้อเอ็นดูแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง มีความเข้าใจใน
 ตถตาของสรรพธรรม เป็นผู้ที่ไม่โอนนุตปัดติกขรรณกษานติ คือเกิดชญาในธรรม หรือ
 ความรู้แจ้งในธรรม

ธรรมที่เป็นแกนหลัก ได้แก่ ปนิธานปารมิตา ด้วยเหตุที่พระโพธิสัตว์เป็นผู้
 บริบูรณ์แล้วด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ สามารถจะเข้านิรวาณได้แล้ว จึงต้องบำเพ็ญปนิธาน
 ปารมิตา อันจะเป็นเหตุให้ยังไม่เข้านิรวาณ

ลักษณะพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในภุมินีจะสามารถแปลงร่างได้ตามปรารถนา
 และแสดงร่างนั้นแก่บุคคลที่พระองค์คิดว่าเหมาะสม เป็นผู้เปรียบเสมือนพระมหาพรหม

9 สาธุกรรม พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีความคิดตั้งงาม¹

ธรรมที่บำเพ็ญ คือจะต้องตั้งใจพิจารณาวิโมกข์ทั้งหลายด้วยปัญญาอันไม่อาจ
 ประมาทได้ ครุ่นคิดในเรื่อง ตถาคตชญา และไม่ละทิ้ง ความตั้งใจที่จะมีมหากรุณา

ธรรมที่เป็นหลัก คือ พลปารมิตา

ลักษณะพระโพธิสัตว์ เป็นผู้รู้ธรรมที่เป็นกุศล ที่เป็นอกุศล รู้ธรรมที่เป็น
 สวรรวะ และอนาสวรรวะ รู้ธรรมที่เป็นเลวภิกะ และโลกุตตระ รู้ธรรมที่เป็นจีนไทย
 และอจีนไทย รู้ธรรมเป็นนียคและอนียค รู้ธรรมของ สาวก ปัจเจกพุทธ โพธิสัตว์จรรยา
 และตถาคตภูมิ

พระโพธิสัตว์เป็นผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับจิตของคน และความเป็นไปของธรรม
 ทั้งหลาย ได้ประคัมภีธา 4 อันจะเป็นเหตุให้เป็นผู้สั่งสอนที่ดีและได้แคลนนอน เป็นผู้ได้
 ขารณีต่าง ๆ เริ่มปฏิบัติการในสิ่งที่จะช่วยเหลือบุคคลให้พ้นจากสังสารวัฏ

¹ibid. p. 290

10 กรรมเมฆาภูมิ พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีสมาธิและธารณีอยู่เต็มประดุจเหมือน
หมุ่เมฆที่เต็มไปด้วยในอากาศ¹

กรรมที่บำเพ็ญ จะเจริญกรรมที่ไค้สั่งสมมาแล้วในภูมิก่อนให้ยิ่งขึ้นจนเต็มบริบูรณ์
จนถึงที่สุดของทุก ๆ ข้อ พระโพธิสัตว์จะเข้าสมาธิมากมายจนเป็นผู้เชี่ยวชาญในสมาธิ
ทุกด้าน

กรรมที่เป็นแกนคือ ขณานุปารมิตา

ลักษณะพระโพธิสัตว์ เป็นผู้ได้รับอภิเษกเทียบเท่ากับพระพุทธเจ้า สมบูรณ์
ด้วยคุณสมบัติและคุณลักษณะทั้งปวง เป็นผู้ได้รับชกษณความรู้ทั้งปวง ได้โพธิสัตว์วิโมกข์
10 ประการ ไค้สมาธิ อารมณ์ อภิญญาทั้งหมด มีรูปร่างงดงาม มีรัศมีรุ่งเรือง
ลวงเขตแดนโลกทั้งปวง ลวงเทวดาทั้งปวง เป็นผู้นำสัตว์ทั้งหลายให้เข้าไปสู่การ
บำเพ็ญปารมิตาของพระโพธิสัตว์ พระสาวก และพระปัจเจกพุทธเจ้า

นับไค้ว่าคัมภีร์ทศภูมิสูตร เป็นคัมภีร์ที่แสดงความคิดเห็นเรื่องภูมิไค้ครบถ้วน
และเป็นระบบที่สุดในบรรดาคัมภีร์ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ ภูมิของพระโพธิสัตว์สามารถแสดงการ
พัฒนาของพระโพธิสัตว์ไค้ครบทุกแง่ ทั้งในด้านการบำเพ็ญกรรม ผลของการบำเพ็ญกรรม
อันไค้แก่อ่านาจและหน้าที่ในแต่ละภูมิ

กลุ่มโยคาวจร โพธิสัตว์ภูมิ ในคัมภีร์โพธิสัตว์ภูมิ ไค้กล่าวถึงภูมิต่าง ๆ
ไว้ 7 ภูมิ แบ่งเป็น 2 หมวด คือ

- 1 ภูมิแห่งการเตรียมตัวแบ่งเป็น 2 ภูมิ
- 2 ภูมิที่เป็นกรบำเพ็ญกรรมะ เพื่อความเป็นพระพุทเจ้าโดยตรง แบ่งเป็น
5 ภูมิ

¹ibid. p. 291

กฏแห่งการเตรียมตัว คือ กฏที่ 1 และ กฏที่ 2 ได้แก่โคตร และอหิมุกติ เป็นคุณสมบัติของผู้เตรียมตัว เพื่อที่จะตั้งจิตโตคปาท เป็นกฏของการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่การบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ เช่นเดียวกับโคตรกฏ ในคัมภีร์ดั้งเดิม¹

กฏแห่งการบำเพ็ญธรรม คือกฏที่ 3 ถึง กฏที่ 7

กฏที่ 3 เป็นกฏที่พระโพธิสัตว์เกิดจิตโตคปาทและตั้งปณิธาน²

กฏที่ 4 เป็นกฏที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญไตรสิกขา ซึ่งเป็นแกนของการบำเพ็ญธรรมในกฏนี้คือ อธิศีลวิหาร ได้แก่การรักษาศีล อหิจิตตวิหาร ได้แก่การบำเพ็ญสมาธิ อภิปรชญาวิหาร ซึ่งแบ่งเป็น 3 อย่างคือ ปรัชญาที่ประกอบเฉพาะโพธิปักขิยธรรม อริยสัจ 4 และปฏิจจนุปบาท พิจารณาทั้งตามลำดับและย้อนลำดับ เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างปราศจากนิमित เริ่มแสวงหาโพธิญาณ ด้วยการปฏิบัติทั้งกาย วาจา ใจ รวมทั้งบารมีทั้ง 10 โภของคู่ 7 บริบูรณ์ เป็นผู้พ้นจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ได้สมาธิเป็นจำนวนมากและมีความชำนาญในศิลปศาสตร์³

กฏที่ 5 พระโพธิสัตว์จะเห็นทุกอย่างไม่มีนิमित โดยไม่ต้องอาศัยการเพ่งปัญญา ความคิด คือสามารถเห็นแจ้งโดยธรรมชาติ ไม่ต้องพิจารณาไตรตรองอีก เป็นผู้มีการงานบริสุทธบริบูรณ์ มีญาณหยั่งรู้อัตถิ มัจจุัน และอนาคตว่าทุกอย่างเป็นอนิยามธรรม เป็นสิ่งอธิบายไม่ไค สามารถรู้ทุกอย่างที่อยากรู้ พระโพธิสัตว์ในกฏนี้จะเข้าใจศูนย์กลางว่าเป็นสภาวะของทุกสิ่งทุกอย่าง

กฏที่ 6 เป็นช่วงมีการใช้ความรู้ที่ได้รับมาในกฏต้น ๆ สั่งสอนสรรพสัตว์

¹ Dbh. pp. 125 - 126 อ่างในประพจน์ อธิวิรุฬหการ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์ เถรวาทและคัมภีร์มหายาน", หน้า 390

² Dbh. pp. 127 - 128 เรื่องเดียวกัน, หน้า 390

³ Dbh. pp. 129 - 134 เรื่องเดียวกัน, หน้า 390

กฏที่ 7 เป็นช่วงที่อยู่ในคฤกษวิหาร ได้บรรลุสัมโพธิญาณ ครีตรูปอย่าง สมบูรณ์ ซึ่งหมายถึงได้เป็นพระพุทธเจ้า

ความคิดเรื่องกฏนี้ จึงประสมทั้งเรื่องมรรค พรหมจรรย์ โพธิสัตว์จรยา เรื่องพระโพธิสัตว์โคกกลายเป็นหลักที่สำคัญยิ่ง เรื่องหนึ่งในพุทธศาสนามหายาน

จะเห็นความหมายอันได้แสดงถึงการบำเพ็ญธรรมหรือการบำเพ็ญบารมีและผลของการบำเพ็ญธรรม หรือบำเพ็ญบารมีไว้ชัดเจน แสดงให้เห็นถึงลักษณะการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานซึ่งย่อมได้รับอิทธิพลจากแนวทางการบำเพ็ญบารมีพระโพธิสัตว์ อันเป็นแกนกลางที่สำคัญหรือจุดมุ่งหมายของปรัชญามหายาน

พระโพธิสัตว์ของมหายาน

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายของมหายานมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

- 1 มนุษย์โพธิสัตว์ ได้แก่ คฤหิโพธิสัตว์ บรรพชิตโพธิสัตว์
- 2 เทวโพธิสัตว์ หมายถึง โพธิสัตว์มหาสัตว์ หรือ ษยานิโพธิสัตว์

มนุษย์โพธิสัตว์ หมายถึง พระโพธิสัตว์ที่อยู่ในสภาพมนุษย์ทั่วไป ซึ่งมีจำนวนมากมาย เช่นเดียวกับจำนวนประชากรอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะมหายานถือว่าใครก็ตามหากมีจิตใจประกอบด้วยความกรุณาปราณีอย่างสูง และพยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ทรมานโดยมิได้คิดถึงความสุขส่วนตัวแล้วถือว่ามีฐานะเป็นโพธิสัตว์ บุคคลประเภทนี้เป็นนักเสียสละและนักอุทิศตนที่แท้จริงต่อการอุทิศชีวิตตัวเองเพื่อความสุขผู้อื่น จะอธิษฐานจิตว่าขอให้ตายแล้วตายอีกเกิดแล้วเกิดอีกเพื่อช่วยเหลือเวไนยสัตว์ให้ข้ามพ้นจากสังสารวัฏ

เทวโพธิสัตว์ หมายถึง โพธิสัตว์มหาสัตว์ หรือ ษยานิโพธิสัตว์ จะมีลักษณะเป็นเหล่าเทพเจ้าผู้สถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ โพธิสัตว์ประเภทนี้จะเป็นที่เคารพบูชาของพุทธศาสนิกชนมหายาน ในพระสูตรต่าง ๆ จะบอกให้ทราบถึงจำนวนแตกต่างกัน เช่น สัทธรรมปุณฑริกสูตร บอกไว้ 23 องค์ วิมลกীরติสูตร บอกจำนวนถึง 500 องค์ แต่ที่สำคัญที่สุดมีอยู่ 5 องค์ คือ

- 1 พระอวโลกิเตศวร
- 2 พระมัญชุศรีโพธิสัตว์
- 3 พระมหาสถาปประตาศโพธิสัตว์
- 4 พระสมันตภัทรโพธิสัตว์
- 5 พระวัชรปาณีโพธิสัตว์

1 พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์

พระอวโลกิเตศวร หมายถึง ผู้มองลงเบื้องล่างด้วยความเมตตา กรุณา อันใหญ่หลวง เพื่อหาทางช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ยาก พระองค์จะลงมาจุติในโลกมนุษย์ เป็นครั้งคราว เพื่อช่วยมนุษย์ให้พ้นภัย ความเมตตาของพระองค์แผ่ไปไกลแม้กระทั่งดินแดนในนรก

บรรดาพระโพธิสัตว์องค์สำคัญ ๆ ของพุทธปรัชญามหายาน ปรากฏว่า พระอวโลกิเตศวร มีผู้เคารพนับถือมากที่สุด¹ เพราะเชื่อกันว่าพระองค์เป็นผู้ทรงไว้ค้ำพระมหากรุณาอันกว้างใหญ่ไพศาลในอันที่จะไปถึงสัตว์โลกที่ได้รับความทุกข์ ชาวจีนเคารพบูชาพระปริณิมาหรือภาพของพระองค์อย่างแพร่หลายด้วยความศรัทธา เนื่องด้วยพระองค์ทรงมีพระเมตตากรุณาธิคุณ คอยปลดเปลื้องทุกข์ภัยของสรรพสัตว์ ชาวจีนจึงเรียกว่า กวนอิมผู้ศักดิ์ ซึ่งมีความหมายคือ กวน ไค่แก่ การพิจารณาตลอดสอง อิมไค่แก่ การสดับรับฟัง เสียงสรรพสัตว์ เพื่อช่วยปลดเปลื้องทุกข์ กวนอิมผู้ศักดิ์จึงหมายถึง พระโพธิสัตว์ที่คอยสดับรับฟัง เสียงความทุกข์สุขของชาวโลก

ในคัมภีร์รัตนหะนะบุหะสูตร ไค่กล่าวถึงคุณลักษณะของพระอวโลกิเตศวร
ดังนี้²

¹พระอาจารย์จีนธรรมคณาธิการ (เย็นเจี้ยว), สารัตถธรรมมหายาน (กรุงเทพฯ : วัดมิ่งกรมลาวาส, 2513), หน้า 147

²บุญ นิลเกษ, พุทธศาสนมหายาน (กรุงเทพมหานคร : อักษรเพชรเกษม, 2526), หน้า 87

... ท่านผู้เกิดในตระกูลอริยชนทั้งห้า อองค์พระอวโลกิเตศวรผู้ทรงเป็น
ประทีปแห่งผู้มีศบอด เป็นที่พึ่งของผู้ทุกข์ร้อน และเป็นสายธารนำแก้อหิวาเคราะห์
พระองค์ทรงนำความร่มเย็นและปลอดภัยให้แก่อหิวาตกลัวอยู่เสมอ ทรงเป็น
นายแพทย์ผู้วิเศษในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บนานาชนิด ทรงเป็นเสมือนบิณฑบาต
ผู้เลี้ยงคนทุกข์โศกใจ และทรงนำสรรพสัตว์เขาโลกธาตุแห่งอมตมหานิพพาน
ต่อไป

... สรรพสัตว์ทั้งหลายผู้ภาวนาและท่องบทพระมนต์ อวโลกิเตศวรตลอดเวลา
แล้วประสบแต่ความสุขความเจริญ และมีโอกาสผจญพญางูพิษในสังสารวัฏโค

ในคัมภีร์ ลัทธธรรมปณทิกสูตร ได้กล่าวถึงพระองค์ ดังนี้¹

... พึงระลึกถึงพระอวโลกิเตศวรผู้ช่วยอารมอันตั้งมั่น พระองค์เป็นผู้วิเศษ
เป็นผู้รักษา เป็นสรณะ ทรงเป็นผู้ช่วยไถรอดจากความตาย ภัยพิบัติและความ
หายนะ

ทรงถึงพร้อมในบารมีทั้งปวง ทรงมองสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วยความมีเมตตา
กรุณา ทรงเป็นคฤมาศาครแห่งบารมี ทรงเป็นบารมี พระอวโลกิเตศวร
ผู้ควรแก่การสรรเสริญ

2 พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ หมายถึงผู้ไม่น่าเสียใจเพราะและมีความสามารถพิเศษ
ในการเทศนาให้คนเกิดปัญญาได้ พระองค์ทรงมีพระวรคที่แสนงามชวา และทรงมี
คัมภีร์ปรัชญาปารมิตาที่แสนงามชายเสมอ ทรงเป็นเจ้าของดวงปัญญา และเป็นผู้คุ้มครอง
นักปราชญ์ตลอดเวลา มหายานเชื่อว่า พระมัญชุศรีจะปรากฏให้เห็นได้ในความฝัน
หรือให้ได้ยินแต่เสียงเท่านั้น ในประเทศจีนรู้จักกันในนามของ เวณ - หยู

3 พระมหาสตามปรตวาโพธิสัตว์ ท่านทรงเป็นเจ้าของดวงปัญญาที่สามารถ
รู้ถึงความต้องการทางสติปัญญาของทุกคน ทรงมีปัญญาเป็นเยี่ยมและทรงไขปัญหานี้เป็น
เครื่องบันทอนอวิชา พระองค์จะประทับอยู่กับองค์พระอมิตาภะพุทธที่ดูชาวดีตลอดเวลา

4 พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ ตามความเชื่อของชาวทิเบต และชาวจีน
ให้ความสำคัญแก่ท่านองค์นี้มาก แต่ทางอินเดียไม่ค่อยให้ความสำคัญนัก พระองค์เป็น

¹ เคิร์น, ลัทธธรรมปณทิกสูตร แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์

สัญลักษณ์แห่งสีเขียว และประทับอยู่หลังช้าง ทรงปกป้องผู้รักจากกฎหมายให้มีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย ทรงตั้งปณิธานจะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากกิเลสความทุกข์ทั้งปวง

5 พระวัชรปาณีโพธิสัตว์ บางคราวก็เรียกว่า "วัชรชร" หรือ "วัชรสัตว์" มีสัญลักษณ์ที่เห็นเด่นชัดคือทรงสายฟ้าในพระหัตถ์ เพื่อฟาดฟันกับกิเลสค้นหาทั้งปวง

นอกจากนี้พระโพธิสัตว์ที่เป็นที่รู้จักกันดีในฝ่ายมหายานก็มี พระกษิติครรภโพธิสัตว์ ทรงมีปณิธานในการที่จะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ยาก และเจาะจงช่วยเฉพาะเด็กและมิชฌาชน พระโพธิสัตว์อีกองค์หนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานได้แก่ พระอริยมะตศรัยโพธิสัตว์ ปัจจุบันเชื่อกันว่าสถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิต และจะลงมาตรัสรู้ในสมัยหน้าเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เป็นผู้เปี่ยมด้วยความเมตตา ทรงพระนามว่า มิ - โล - โน ในประเทศจีน

จะเห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์ในมหายาน จะหมายถึงพระโพธิสัตว์ที่เป็นเทวโพธิสัตว์ หรือ โพธิสัตว์มหาสัตว์ หรือ ษยานโพธิสัตว์ ซึ่งสถิตอยู่บนสรวงสวรรค์ อยู่ในฐานะเป็นเทพเจ้า เป็นที่เคารพสักการะบูชา ของพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานคว่มีความเชื่อศรัทธาว่าพระโพธิสัตว์เหล่านั้นจะสามารถช่วยเหลือด้วยความเมตตากรุณาให้พ้นจากความทุกข์ยากทั้งปวงได้

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย